

THE PROTECTIVE ACT UNDER ART. 13 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF BULGARIA - SOME PROBLEM ASPECTS.¹⁴

Lyuboslav Lyubenov, PhD

Department of Criminal Law and Security,
University of Ruse „Angel Kanchev“, Bulgaria
Tel.: +359 883417447
E-mail: lvlyubenov@uni-ruse.bg

***Abstract:** This publication does not aim to analyze in depth and comprehensively the institute of situation of emergency, this also refers to the protective act as part of its legal composition. The subject of consideration is limited and includes only those features and regularities of the protective act, which are related to certain legislative and theoretical ambiguities, problematizing its legal significance and useful effect. In this sense, in the report are carefully discussed the issues of: the conditions under which the protective act can be committed; the legal nature of the protective act; the circumstances excluding the saving nature of the act, as well as the criminal and civil consequences of the commission of the protective act. In the concluding part of the report some recommendations were made to the Bulgarian legislator for improvement of the legal framework concerning the application of the situation of emergency.*

***Keywords:** criminal law, criminal proceedings, situation of emergency, protective act, damages, not dangerous to society*

***JEL Codes:** K410, K420*

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящият доклад отразява желанието на автора не просто повърхностно да разгледа, а да изследва по-задълбочено и по-критично някои въпроси на деянието извършено при крайна необходимост. Има се предвид именно, теоретично вникване не във всички възможни аспекти на крайната необходимост, а само в по-дискусионните и по-значимите, които за целите на тази кратка публикация могат да бъдат анализирани с полагащото им се внимание, и с нужната изследователска сериозност. Такива важни въпроси са тези за: правната природа на защитното деяние в условията на крайна необходимост; възлагането на негативните последици от едно успешно реализирано крайно необходимо поведение; вида на уредената в чл. 46, ал. 2 от ЗЗД юридическа отговорност. На така описаните проблемни моменти се търси разрешение в доклада, не само защото са актуални (спорни), но и защото тяхното съществуване е свързано с непреходния интерес на гражданите от формиране на справедлива и достатъчно ясна правна уредба на обществените отношения в Република България.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Правна природа на защитното деяние в условията на крайна необходимост.

Съгласно чл. 13, ал.1 от НК: „не е общественоопасно деянието, което е извършено от някого при крайна необходимост - за да спаси държавни или обществени интереси, както и свои или на друго лични или имотни блага от непосредствена опасност, която деецът не е могъл да избегне по друг начин, ако причинените от деянието вреди са по-малко значителни от предотвратените.“ От буквалното тълкуване на цитираната разпоредба става ясно, че деяние извършено от някого в крайна необходимост, при спазване на изискванията на чл. 13 от НК не е общественоопасно. Не става ясно, обаче защо, както и дали деянието е общественополезно, респективно - общественонеутрално. В това отношение законодателят мълчи, с което се

¹⁴ Оригинално заглавие на български език: ЗАЩИТНОТО ДЕЯНИЕ ПО ЧЛ.13 ОТ НК НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ – НЯКОИ ПРОБЛЕМНИ АСПЕКТИ.

достига до положението, спасителното деяние при крайна необходимост да се описва (разкрива) със свойствата които няма, вместо със свойствата, които притежава¹⁵! Този подход е неприемлив, най-малко защото от това, че дадено деяние не е общественоопасно закономерно не следва, че то е защитно, и че с него може да се отклони една съществуваща фактическа опасност, какъвто смисъл е вложен в духа на крайната необходимост като институт. Нещо повече, с чл. 13 от НК се регламентира правно позволено поведение - при определени обстоятелства да се спаси едно по-висше благо за сметка (чрез увреждане) на друго по-малко висше благо. Няма нито правна, нито житейска логика гражданите да черпят права по неясен начин, с предполагане, по аргумент за противното и въпреки разпоредбата на закона, (каквата е ситуацията „de lege lata“), вместо директно от една кратка, точна и ясна разпоредба – арг. чл. 8 ЗНА.

Може да се каже, че описаният законодателен пропуск е задоволително добре преодолян в теорията по наказателно право. Повечето от изтъкнатите автори-пеналисти приемат без колебание, че спасителното деяние извършено в условията на крайна необходимост е общественополезно. Така например Иван Ненов заявява: „да се спасят правно защитени интереси от непосредствена опасност е дейност общественополезна даже и когато за тази цел при липса на друг изход се причиняват известни по-маловажни вреди“¹⁶. Александър Стойнов също споделя, че: „неизбежната отбрана и крайната необходимост са обстоятелства, при които деянието не е общественоопасно. Когато дадено деяние е извършено при някое от тях, то е обществено оправдано и полезно“¹⁷. Антон Гергинов от своя страна категорично обобщава: „както неизбежната отбрана, така и деянието при крайна необходимост е общественополезно“¹⁸. В съдебната практика съвсем лаконично, вероятно защото въпроса е обсъден по-друг повод се казва: „деянието, извършено в състояние на крайна необходимост за спасяване на държавни или обществени интереси, както и на свои или на друго лични или имотни блага от непосредствена опасност, която деецът не е могъл да избегне по друг начин, ако причинените от деянието вреди са по-малко значителни от предотвратените, е общественополезно. Засегнатите от него са длъжни да го търпят и не могат да му се противопоставят, като се позовават на неизбежна отбрана.“¹⁹ **Следователно в юриспруденцията съществува единодушие относно общественополезния характер на защитното деяние по чл. 13 от НК.**

Въпреки това, в теорията не е обсъден изчерпателно по-важният въпрос, а именно - защо проучваното деяние е общественополезно. В тази посока се наблюдава както negliжиране на значимостта на проблема, който се поставя с въпроса, така и известно смесване на обществената опасност с правомерността като правни понятия. **Първото главно виждане** е, че увреждането на чужди интереси при предпоставките на крайната необходимост не е общественоопасно откъдето следва, че то не може да бъде и противоправно.²⁰ От тук се извежда и неговата социална полезност. **Второто главно виждане** е, че деянията извършени в крайна необходимост са общественополезни, „защото причинената от тях вреда води до някаква по-голяма, оправдаваща я общественополезна последица“²¹. Във връзка с първото виждане могат да се направят най-малко две съществени възражения, а във връзка с второто виждане – няколко уточнения и важни допълнения.

Правилно е да се твърди, че деянието извършено в крайна необходимост, за да се спаси едно по-висше благо от непосредствена опасност когато няма друг безвреден начин чрез причиняването на по-маловажни вреди **е правомерно и затова е полезно**, но не е правилно

¹⁵ Този за конодателен път води до извод какво за щитното деянието не е, вместо до извод какво за щитното деяние е. В същия смисъл докато разсъждава върху правната същност на деянията извършени при обстоятелства изключващи обществената опасност и противоправността се изказва и Антон Гиргинов. Виж А. Гергинов. Неизбежна отбрана и крайна необходимост. С., „Сибир“, 1995 г., с. 10.

¹⁶ И. Ненов. Наказателно право на Република България – обща част, книга втора. С., „Софи – Р“, 1992 г., с. 75.

¹⁷ А. Стойнов. Наказателно право – обща част. С., „Сиела“, 2015 г., с.227.

¹⁸ А. Гергинов. Неизбежна отбрана и крайна необходимост..., цит. съч..., с.108.

¹⁹ Постановление № 12 от 29.XI.1973 г. по н. д. № 11/73 г., Пленум на ВС, т.3.

²⁰ В този см. И. Ненов. Цит съч..., с. 79.

²¹ В този см. А. Гергинов. Цит. съч..., с. 31.

до това твърдение да се достига през отпадането на обществената опасност, а от там и на противоправността. **Първо**, защото отпадането на обществената опасност не повлича автоматично след себе си отпадане и на противоправността. Противоправността е юридическа категория и тя се въвежда и извежда от правния ред единствено по волята на законодателя. В чл. 13 от НК нормотворецът изключва изрично само обществената опасност. Още повече, че законодателят признава принципното съществуване на деяния които са противоправни без да са общественоопасни. Например гражданският деликт (чл. 45 ЗЗД) и дисциплинарното нарушение на труда (чл. 185 КТ). Може да се допусне, че малозначителното деяние (чл. 9, ал.2НК) също е противоправно²², макар че не е общественоопасно (в нужната степен), за да се обяви за престъпно, тъй като то формално осъществява всички признаци от състава на дадено престъпление, включително и противоправността като такъв. **Второ**, ако противоправността на защитното деяние отпаднаше автоматично с отпадането на неговата обществена опасност нямаше да има необходимост от извиняване на причиняваните с неговото извършване по-маловажните вреди. Тук е моментът да се припомни, че по правило от едно непротивоправно поведение не могат да произтичат вреди. **Изводът е, че правомерността и обществената ползност на защитното деяние не могат да бъдат последици от изключването на неговата обществена опасност.** Приемане на обратното за вярно, ще означава, че в чл. 13 от НК, законодателят цели просто да опише едно поведение, което не е престъпно. Едно такова положение е абсурдно, защото лишава нормата от практическа и социална ползност, като обезценява нейната мотивираща роля и защитно значение. В крайна сметка така се идва до нелепия извод, че за законодателя е по-важно спасяването на правно защитени интереси от непосредствена опасност, да не бъде забранено, отколкото да бъде позволено и насърчавано!

Упоменатото вече, второ главно виждане, че защитното деяние е общественополезно, защото причинената от него вреда води до някаква по-голяма полза заслужава подкрепа, защото директно свързва последното с оформящата неговата „физиономия“ социална полза. Независимо от това, виждането се нуждае най-малко от три уточнения. **Първо**, от така поставеното мнение лесно може да се остане с погрешно впечатление, че действащият в условията на крайна необходимост има право да причинява по-малозначителна вреда другиму, защото това води до някаква благоприятна последица. Оказва се, че правомерността на защитното деяние се извлича от правото на вредоносно поведение, което не е логично. **Второ**, идеята, че увреждането на чужд интерес е правна възможност, вместо неизбежна последица допуска да се изпадне в заблудата, че защитното деяние е социално необходимо и допустимо, защото причинява по-маловажни вреди, които деецът има право да предизвика, вместо големи социални ползи. **Трето**, от това цялостно положение на нещата не става ясно с какво е длъжен увреденият от защитното деяние да се съгласи – с причинената му по-малозначителна вреда или със спасяването на едно по-висше правно благо, т.е. с предотвратяването на една по-голяма вреда.

Всъщност, правомерността и обществената ползност на защитното деяние следва да се преценява преди всичко през фундаменталното схващане за правото като оценителна норма. Никола Долапчиев не случайно посочва, че: „от гледна точка на оценително-повелителната теория правото има две страни, две функции: оценителна и повелителна; втората предпоставя първата. Правото като повелителна норма, не е мислимо без правото като оценителна норма; правото като оценителна норма е безусловна логическа предпоставка на правото като мотивираща норма ... защото онзи, който иска да мотивира някого, той трябва да знае преди това към какво иска да го мотивира; той трябва да е преценил това нещо в определен положителен смисъл, т.е. да го е намерил за ценно“.²³

В чл. 13 от НК законодателят е определил като ценно, т.е. като нещо което трябва да настъпи - спасяването на едно застрашено от опасност по-висше благо чрез пожертването на едно по-низше благо. Това именно квалифицира деянието което отклонява опасността като защитно (спасително) и овластява гражданите за неговото извършване. От тук, **защитното**

²² В същия см., пактам с. 30-31.

²³ Н. Долапчиев. Наказателно право, обща част. Издателство на БАН. София, 1994г., с.202.

деяние е правомерно и общественнополезно, не защото с отпадането на неговата обществена опасност отпада и неговата противоправност, а защото представлява упражняване на субективно право за защита на застрашени от непосредствена опасност правни блага.²⁴ Ето защо е основателно да се заключи, че „de jure“ институтът на крайната необходимост съдържа едно право да се опази друго висше право от съществуваща опасност. Става дума не за субективно право да се увреди трето несвързано с опасността лице, а за субективно право да се спаси по-висше (за обществото) благо от едно сигурно увреждане. Следователно крайната необходимост „de facto“ е ситуация при която едно право неутрализира (лишава от значение) друго право. **Правото да се защити от опасност по-значимо благо застава срещу правото да се защити по-малко значимо благо.** По всяка вероятност точно това има предвид Н. Долапчиев като изтъква, че: „крайната необходимост е колизия, стълкновение на два или повече правнозащитени интереса; тя е борба на право срещу право“.²⁵ Конкуренцията на законни интереси по общо правило се преодолява чрез прилагането на принципа на надмощния интерес, „който е залегнал в основана на правото и отговаря напълно на неговите цели“.²⁶ Надмощен по смисъла на чл. 13 от НК е по-висшият (спасяваният) интерес.

С оглед изчерпателност на изложението в настоящата точка е нужно да се спомене, че не е налице защитно деяние, когато извършеното:

- не е насочено към отклоняване на една непосредствена опасност, както и когато такава изобщо не съществува;
- не е насочено към спасяване на правнозащитени блага;
- при отклоняване на съществуваща опасност причинява вреди по-значителни от предотвратените;
- причинява известни вреди въпреки, че съществува безвреден начин за отбягване на опасността;
- е наказателно съставомерно, защото отбягването на опасността представлява престъпление.²⁷

2. Гражданскоправни последици на защитното деяние.

Въпросът за наказателноправните последици от едно законосъобразно извършено спасително деяние не се нуждае от подробно разискване, защото е решен от законодателя. Съгласно чл. 13 от НК това деяние не е общественноопасно, а от там и престъпно. Що се отнася до гражданскоправните последици трябва да се признае, че нормативната уредба е несвършена, а разрешенията в теорията разнопосочни.

В чл. 46, ал.2 от ЗЗД е разписано, че „при крайна необходимост се дължи поправяне на причинените вреди“. Не е разписано, обаче: от кого се дължи поправяне на причинените вреди, кой субект е активно (материалноправно) легитимиран да получи поправяне и за кои вреди, а също и какъв е обемът на самата обезвреда. Предвид формулираната във въведението на доклада цел, по-долу ще се обърне внимание само на това **трябва ли субектът на защитното деяние да дължи обезщетение за причинените с него по-малозначителни вреди.** Изхождайки и от правната доктрина може да се каже, че са възможни няколко решения на въпроса.

Първо, чисто формално на основание на самия закон да се приеме, че уреденото в чл. 46, ал.2 от ЗЗД е вид деликтна отговорност, защото законодателят специално възлага поправяне на причинените в условията на крайна необходимост вреди. Така се оформя впечатлението, че обезщетение за вреди се дължи от онзи, който причинява по-малозначителните вреди, т.е. от субекта на защитното деяние на субекта, който ги понася. Всичко това е неуместно, тъй като поведението на субекта на защитното деяние представлява

²⁴ В същата посока разсъждава и А. Гергинов - цит. съч..., с.14-16.

²⁵ Н. Долапчиев. Цит. съч..., с. 229.

²⁶ Пактам, с. 234.

²⁷ Съгласно чл.13, ал.2 от НК: „няма крайна необходимост, когато самото отбягване от опасността съставлява престъпление“.

упражняване на субективно право да се спаси правно благо от непосредствена опасност, а не неизпълнение на задължението „да не се вреди другиму“.

Второ, да се счита, че в чл. 46, ал. 2 от НК не е регламентирана деликтна отговорност, а разпределение на риска, което се осъществява по правилото – „гражданската отговорност трябва да се носи от този, чийто по-ценни интереси са спасени от увреждане“²⁸. Разбирането се поддържа от И. Ненов, който го аргументира с идеята, че е справедливо задължението за обезвреда да тежи върху този, който извлича полза от увреждането. Авторът приема, че в условията на крайна необходимост както субектът на спасителното деяние, така и субектът, който претърпява вреди не следва да носят риска от обезвреда, защото тяхното поведение не е противоправно. **Мнението е интересно, и може да се сподели частично**, защото не решава с еднаква убедителност и справедливост най-честно срещаните в практиката хипотези. Вярно е, че субектът на защитното деяние дефинитивно извършва нещо полезно и позволено от правото, но не е вярно, че във всички случаи той може да принася полза единствено на друго лице чрез увреждането на трето лице. Така е, само когато „А“, за да спаси от непосредствена опасност „В“ уврежда „С“. В тази хипотеза е справедливо да се приеме, че спасеният „В“ трябва да възстанови вредите на „С. Не е същото, обаче когато „А“, за да спаси себе си от непосредствена опасност, която не е създал, уврежда „В“. Тук изводът, че „А“ трябва да носи отговорност за вреди, защото извлича полза от увреждането на „В“, означава още, че от едно и също правило за разпределение на риска могат да възникват два напълно различни (противоположни) юридически резултата. Веднъж „А“ се освобождава от отговорност за вреди, защото неговото деяние е правомерно, друг път „А“ се натоварва с отговорност за вреди, въпреки че неговото деяние е правомерно. С други думи, веднъж **се отрича** съществуването на вреди от правомерно поведение, втори път **се признава** съществуването на вреди от правомерно поведение!

Подобно на И. Ненов, но на друго правно основание А. Гергинов в известен смисъл, също отдава важно значение на спасения интерес, като го споява с правилата за неоснователно обогатяване. Последният споделя: „облагодетелстваният субект на спасените интереси е пропуснал да се обедни за сметка на друг – на такова лице което не следва, не е длъжно да понесе на никакво основание направените за неговото спасение разходи... явно тук се касае до едно неоснователно спестяване (пропускане на обедняване), което не е нищо друго освен втората, негативната форма на неоснователно обогатяване по чл. 59 ЗЗД... в тези случаи - когато вредите не могат да бъдат поправени по силата на деликтната отговорност, те да се поправят от неоснователно облагодетелствания субект на спасените интереси...“²⁹. **Цитираното мнение мъчно може да се универсализира.** Субектът на спасеното благо е носител на по-висш правен интерес, и ако той пропуска да се обедни, това е в резултат от упражняване на едно субективно право за отклоняване на застрашаваща този интерес опасност, а не без основание! Трудно е да се признае, че когато „А“, за да спаси своя живот от фактическа опасност (която не е създал сам) уврежда вещи на „В“ се обогатява неоправдано като си спестява разходите, които „В“ претърпява. Така е, защото „А“ упражнява едно свое право за отклоняване на съществуваща опасност на основание чл. 13 от НК, а „В“ понася последиците от спасяването – от законосъобразното поведение на „А“ пак на същото основание (чл. 13 от НК). **Имущественото разместване се получава в резултат от упражнено субективно право на основание на закона, а не в противоречие със закона – при липса на правно основание или на отпаднало правно основание.** В подобни случаи, увреждането на по-низшия интерес се оправдава с ползата от спасяването на по-висшия интерес. Нали тъкмо по тази причина спасителното деяние се извинява и се обявява за общественополезно. Всъщност, спасеният субект „de facto“ пропуска да се обедни като се опазва от настъпването на една по-голяма бъдеща вреда. Такъв ефект се търси с изпълнението на чл. 13 от НК!

²⁸ И. Ненов. Цит. съч., с. 80.

²⁹ Отбелязва се, че методът за поправяне на вредите е субсидиарен, виж повече - А. Гергинов, цит. Съч., с. 148-150.

След като в едни случаи е теоретично възможно и обосновано, да се приложи принципът „комуто ползите нему и тежестите“, а в други случаи принципът на надмощния интерес, позволяващ пожертването на по-малощния интерес за спасяването на по-ценния интерес, то значи, че в теорията не съществува едно общо и еднакво задоволително решение на проблема с понасянето на негативните последици от осъществяването при крайна необходимост деяние. С това се идва до трето диференцирано решение – възникналите вреди да се компенсират по различен начин в различните правно-житейски хипотези. Винаги трябва да се отчита, обаче, че не е разумно и справедливо да се натоварва с репарирание на вреди онзи, чието деяние носи една обществена полза, и който с риск за себе си спасява едно защитено от закона благо!

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В обобщение от всичко разгледано по-горе, могат да се направят следните три основни извода:

1. Деянието извършено от някого при крайна необходимост, за да се спаси от непосредствена опасност по-висше благо чрез причиняването на по-малозначителни вреди от предотвратените, когато няма друг безвреден начин е защитно, правомерно и общественополезно.
2. Извършеното при крайна необходимост защитно деяние представлява упражняване на субективно право и не може да води до причиняване на вреди по смисъла на чл. 45 от ЗЗД.
3. В чл. 46, ал. 2 от ЗЗД не е уредена класическа деликтна отговорност, а особен вид задължение за разпределяне на тежестите възникнали от принасянето на една полза.

Направените изводи могат да се третират като предложения „de lege ferenda“ за усъвършенстване на разпоредбите на чл. 13 от НК, и на чл. 46, ал. 2 от ЗЗД.

REFERENCES

Apostolov, I. (1990). Obligatsionno pravo. Chast parva. Obshto uchenie za obligatsiqta. Sofia: Izdatelstvo na Bulgarska akademiya na naukite. (Оригинално заглавие: Апостолов, И., 1990. Облигационно право. Част първа. Общо учение за облигацията. София: Издателство на Българската академия на науките.)

Dolapchiev, N. (1994). Nakazatelno pravo. Obshta chast. Sofia: Izdatelstvo na Bulgarska akademiya na naukite. (Оригинално заглавие: Долапчиев, Н., 1994. Наказателно право. Обща част. София: Издателство на Българската академия на науките.)

Gerginov, A. (1995). Neizbejna obrana i kraina neohodimost. Sofia: Izdatelstvo „Sibi“. (Оригинално заглавие: Гергинов, А., 1995. Неизбежна отбрана и крайна необходимост. София: Издателство „СибИ“)

Ivanov, I. (2017). Personality of the hooligan in Bulgaria. IN: Научни трудове на Русенски университет Том 55 серия 7 Правни науки, Русе, 2017, ISBN 13113321.

Kalaidjiev, A. (2013). Obligatsionno pravo. Obshta chast. Izdatelstvo „Sibi“. (Оригинално заглавие: Калайджиев, А., 1995. Облигационно право. Обща част. София: Издателство „СибИ“)

Nenov, I. (1992). Nakazatelno pravo na Republika Bulgaria. Kniga vtora. Sofia: Izdatelstvo „Sofi - R“. (Оригинално заглавие: Ненов, И., 1992. Наказателно право на Република България. Книга втора. София: Издателство „Софи - Р“)

Panteleva, V. (2020). Transposition of Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 in Protection of Personal Data Act in Republic of Bulgaria. // 7th International Scientific conference, 2020, No 1

Radeva, M. (2007). Darjavna politika za zashtita pri bedstvia i upravlenie na krizi. Spisanie Zdraven menidzhmant. (Оригинално заглавие: Радева, М., Държавна политика за защита при бедствия и управление на кризи, *Здравен мениджмънт*, 2007, бр. 4, 52-57)

Rayanova, K. (2018). The aggression as international crime. MATTEX 2018, Volume 2, part 1 CONFERENCE PROCEEDING, v. 2, pp. 183 – 187, (Оригинално заглавие: Раянова, К., 2018. Агресията като международно престъпление. Сборник с доклади, 2018, том 2, част. 1, 183-187), ISSN: 1314-3921

Salov, I. (2014). Actualni vaprosi na nakazatelnia process. Sofia: Izdatelstvo „Nova Zvezda“. (Оригинално заглавие: Сълов, И., 2014. Актуални въпроси на наказателния процес. София: Издателство „Нова звезда“.)

Stoinov, A. (2015). Nakazatelno pravo. Obshta chast. Sofia: Izdatelstvo „Ciela“. (Оригинално заглавие: Стойнов, А., 2015. Наказателно право. Обща част. София: Издателство „Сиела“.)

Harris, O' Boyle, Bates, Buckley, Warbrick. (2014). Law of the European convention on Human Rights. Oxford University Press.

Seiler, S., (2017). Strafprozessrecht. Wien: Facultas.